

HET ECHE METSELAARSHUIS IN DE CATALONIËSTRAAT

GT-Redactie

Afb. 1. Het verloederde Metselaarshuis aan de Cataloniëstraat in 1978. Vergelijk met afb. 2 en let op de bijgevoegde 'schil' aan de hoek. Die moest dienen om de Kromsteeg te helpen omvormen tot de huidige Sint-Niklaasstraat met kaarsrechte rooilijnen naar 19de-eeuwse mode (uit: Cultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen, 1978).

Iets oudere Gentenaars hebben in de vorige eeuw het neringhuis van de metselaars, het Metselaarshuis op de hoek van de Cataloniëstraat en de Sint-Niklaasstraat, gekend in zeer vervallen toestand en tot de tweede verdieping onzichtbaar achter schreeuwlelijke, maar klaarblijkelijk lucratieve publiciteitsborden (afb. 1). Pas toen men in 1975 aanstalten maakte het huis te slopen, nam de stedelijke dienst voor monumentenzorg en archeologie initiatieven om het behoud veilig te stellen. Dat ging moeilijk, heel moeilijk. Dertien jaar lang werden dovemansgesprekken gevoerd en streed men tegen de onwillige eigenaar en de top van het stadsbestuur die het gebouw wilden afbreken. Toen bouwpromotoren en investeerders kwamen opzetten, besloot men het roer om te gooien. Dat en de uitzonderlijke ligging gaven de doorslag. Eerst mochten de archeologen aan de slag. De restauratiewerken, archeologisch verantwoord door degelijke voorstudies, begonnen bijna 15 jaar later in 1989 en waren voltooid in 1991. De restauratie, in feite grotendeels een reconstructie, kon niet gebeuren volgens de regels van de kunst vastgelegd in het zogenaamde Charter van Venetië, regels die er in dit geval op neerkwamen dat de muurresten als ruïne zouden moeten geconserveerd worden of quasi onherkenbaar ingebouwd, wat zeker niet wenselijk was op een dergelijke plek. De kenners fronsten de wenkbrauwen, maar dat was niets vergeleken met de ongewoon heftige polemiek rond de aanbouw in de Sint-Niklaasstraat met sterk contrasterende hedendaagse vormgeving.

Middeleeuws Steen De Rode Deur wordt ‘Mets Huus’

Het gebouw was een voor Gent typisch middeleeuws Steen, gebouw opgetrokken uit natuursteen (‘Doornikse’ kalksteen) dat het nr. S12 meekreeg in de inventaris van dergelijke woonhuizen uit de periode 1100-1300. De achterzijde met sporen van een originele trapgevel en de twee zijgevels van het gebouw dateren waarschijnlijk uit de 13de eeuw. Pas veel later, in 1432, werd het huis, toen bekend als De Rode Deur, verkocht aan de nering van de metselaars (in die tijd ‘mets’ genoemd) en steenhouwers. Die had het al enkele jaren in gebruik en bezat vlakbij in de Sint-Niklaaskerk trouwens een kapel. Naast de metselaars vonden ook de ticheldekkers en de timmerlieden een stek aan de Cataloniëstraat, in die zone destijds de Kleine Korenmarkt genoemd. Samen vormden de bouwambachten een losse groep die bekend stond als ‘de neringen van de Plaats’. Die Plaats was de huidige Botermarkt.

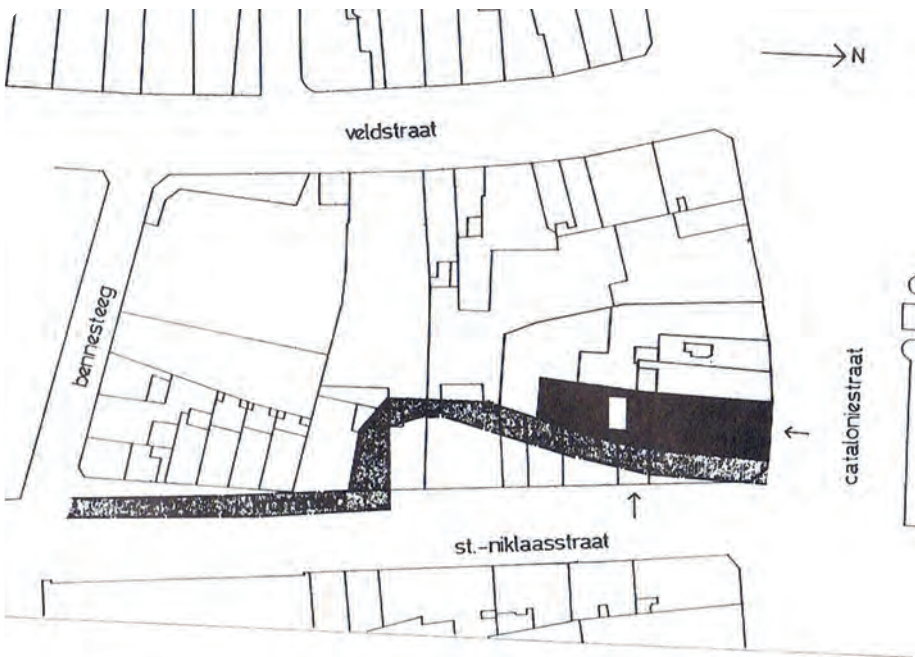
In 1526 kregen de metselaars toestemming een nieuwe voorgevel ‘vander metsen huus’ op te trekken, vermoedelijk onder leiding van hun deken, meester Christoffel van den Berghe, die drie jaar later ook het Huis van de Vrije Schippers aan de Graslei zou laten realiseren. In beide gevallen trad hij vermoedelijk vooral op als algemeen aannemer. De gevel werd een trapgevel met kalkzandsteen (‘witsteen’) als parement (siersteen) voor baksteen geplaatst. Het gebouw telt twee volwaardige bouwlagen op een hoge sokkel, nog behorend tot het originele Steen. De oorspronkelijk centraal geplaatste hoofdingang was bereikbaar via een buitentrap van tweemaal zes treden met borstwering. Er onder zat de toegangsdeur tot de ‘kelder’, oorspronkelijk waarschijnlijk een gelijkvloerse bouwlaag. Het is niet duidelijk of de voorgevel er boven voordien een stenen, dan wel een houten constructie was. Tegelijk werden binnenin allerlei andere werken uitgevoerd.

De gevel was geritmeerd met horizontale waterlijsten en tegen de muurdammen tussen de vensteropeningen doorlopende verticale driekwartzuiltjes (in het jargon: schalken). Dit resulteerde in twee horizontale rijen van vijf panelen. De geveltop was bekroond met pinakels, waarop volgens een bewaard gebleven contract uit 1526 ‘den mauwerysses dans’ (de moriskendans) moest afgebeeld staan. Dat is een oude zwaarddans uitgevoerd door dansers verkleed als moren met belletjeskostuum. Op de gevelpanelen moest in het midden het blazoen van de nering geflankeerd door leeuwen aangebracht worden, er boven nog drie (niet gespecificeerde) wapenschilden en twee keer de zogenaamde Zuilen van Hercules, symbool van Gibraltar en van ‘het einde van de wereld’. Met daarbij ook twee keer de veelzeggende wapenspreuk Plus Oultre (plus ultra: ‘er is meer’, of ‘steeds verder’). Deze Spaanse symbolen werden overgenomen door ‘onze’ Karel, die we het liefst aanduiden als keizer Karel V (van Duitsland), hoewel hij ook koning was van Spanje (als Karel I). Van de in de literatuur herhaaldelijk vermelde patroonheiligen van de metselaars (de ‘vier gekroonden’) en de heilige Maagd met Kind (of Maagd van Gent), was geen sprake. Bij het onderzoek dat aan de restauratie voorafging, werden hiervan trouwens geen aanhechtingssporen gevonden. Het is dus niet waarschijnlijk dat die er effectief ooit op prijkten. De wapenschilden waren er wel degelijk.

Hotel voor haastige ‘reizigers’

Al die pluimstrijkerij aan Karel V mocht niet baten. Na nog geen 14 jaar werd het huis aangeslagen en openbaar verkocht als onderdeel van de straf die de keizer de stad en vooral de daarin dominerende neringen oplegde. Hun weigering oorlogsbelasting te betalen, zouden ze duur bekopen. In 1558 vestigde

er zich Cornelis Manilius, drukker en dichter. In 1696 veranderde het tot dan private woonhuis van bestemming. Een nieuwe eigenaar, Pauwel Luycx richtte het in als herberg onder de naam de Grave van Eggermont. Later werd dat Hôtel du Comte d’Egmont, Hotel Graaf van Egmond of van Egmont. Luycx nam het niet zo nauw met de zeden en in het hotel kon men aan zijn trekken komen voor handelingen waarvoor men normaal even verder moest in de naastgelegen Kromsteeg met zijn vele bordelen. In 1870 werd zelfs de toegangsdeur verplaatst naar de steeg, waar het huis toen drie toegangen had.

Afb. 2. Grondplan met (zwart) het Metselaarshuis, (grijs) de oude Kromsteeg en de nieuwe rooilijn met perceelindeling (naar Van Doorne, 1977).

Krom wordt recht

In 1852 gebeurden tal van grondige verbouwingen aan het huis met de toen uiteraard verfranste naam Hôtel du Comte d’Egmond. De zolderverdieping en de geveltop werden gesloopt en in de plaats kwam een extra verdieping onder de toen obligate horizontale kroonlijst. De ‘moreske’ dansers op de pinakels waren waarschijnlijk al lang verdwenen, als ze er ooit op stonden. De gevelpanelen werden weggenomen. Eén bleef ter plaatse bewaard, maar was onherkenbaar gemaakt en al lang vergeten: afgekapt en egaal de rest van de gevel

ingepleisterd naar de mode van de tijd, zoals trouwens ook voorgeschreven door het stadsbestuur. Iemand die daarvan gruwde, was Frans De Potter. Bij een door hem in zijn veeldelige *Gent vanden oudsten tijd tot heden* gepubliceerde tekening van de oorspronkelijke gevel staat te lezen: ‘Vergelijk dit sierlijke gebouw der XVIe eeuw nu eens met de stenen nietigheid, welke men ervan heeft gemaakt!’.

Afb. 3. Toen men enkele honderden meter daar vandaan een tweede exemplaar (eigenlijk alleen een gefantaseerde versie van de gevel) bouwde aan de Graslei in 1912-1913, was het echte Metselaarshuis aan de Cataloniëstraat totaal onherkenbaar in dit schijnbaar 19de-eeuws gebouw (foto SCMS 5559, Archief Gent – Zwarte Doos, met dank aan Jos Tavernier).

Dat was slechts het begin van de lijdensweg. Rond 1900 heerste het ideaal van de rechte rooilijn nog oppermachtig: opgelegd door de Stad en allerminst gecontesteerd door de bevolking. De rooilijn van de Kromsteeg was samen met die vermaledijde naam gedoemd te verdwijnen. Een nieuwe straat, zowat drie keer breder, de Posthoornstraat (nu Sint-Niklaasstraat) nam de plaats in van de slecht befaamde steeg. Een vergelijking van de foto op afb. 1 en het plannetje (afb. 2) is leerrijk. Hieruit blijkt dat de verbreding vooral gebeurde ten koste van de bebouwing aan de andere zijde van de steeg. Gelukkig maar: zodoende mocht het oude Metselaarshuis blijven bestaan. Tot 1897 vormde de oostelijke zijgevel van het oude pand de hoek met de Kromsteeg. Nu werd er een 'schil' in eclectische stijl aan toegevoegd (afb. 3) om de aanbeden rechte lijn te bekomen. Naar de Sint-Niklaaskerk toe nam die de hele breedte van de vroegere steeg in. De ondiepe constructie was even hoog als het Metselaarshuis zelf.

Gedurfde restauratie-reconstructie

Vóór W.O. II werd het onherkenbaar geworden Metselaarshuis een populaire dancing 'Het Wit Paard'. Na de oorlog vestigde er zich een wassalon dat een briljante nieuwigheid invoerde: 'babywas klaar in 1 uur'. Daarna stond het huis decennialang onbewoond tot een puinhoop te vervallen. Daarbij hielp het toeval om de oude gevel aan het licht te laten komen. In 1976 kreeg de eigenaar van de Stad een vergunning tot slopen, maar in hetzelfde jaar legden Guido Bral en enkele medewerkers het wapenschild van de metselaarsnering bloot boven de oorspronkelijk centraal gelegen ingangdeur (afb. 4). Vreemd was dat: voor het grote publiek stond dat Metselaarshuis immers goed en wel gerestaureerd aan de Graslei (zie tekst over De Ingel elders in dit tijdschrift).

Het hek was van de dam. Acties kwamen los om het oude gebouw te redden. In april 1977 kwam het op de ontwerplijst voor klassering terecht en in januari van het volgende jaar was het historisch belangrijkste gedeelte van het huis definitief als monument beschermd via een pas in voege zijnde procedure. De eigenaar had dus een sloopvergunning op zak voor een achteraf als monument geklasseerd gebouw! Hij zag zijn plannen finaal gedwarsboemd, en stak juridische stokken in de wielen. De oplossing kwam er tenslotte door de kosten van de restauratie af te wentelen op de Stad, die voor de duur van de werken eigenaar werd van de voorgevel en aangrenzende ruimten. Voor de rest, ter hoogte van de Sint-Niklaasstraat, mocht een nieuwe eigenaar, een NV die optrad als bouwpromotor, op enkele aanpassingen na (minder hoog, minder garages) ongeveer doen wat altijd al het plan geweest was. De nog niet zo oude rooilijn (1897) mocht grotendeels behouden blijven. Wel moest de

Afb. 4. De in 1976 ontdekte gevelsteen met het (afgekapte) blazoen van de metselaarsnering centraal boven de oorspronkelijke ingangsdeur van het neringhuis (uit Van Doorne, 1992). Dit vormde de aanzet tot acties die leidden tot de bescherming en restauratie. Er onder het insigne BESCHERMD MONUMENT: wellicht niet toevallig veel groter dan normaal...

onderaan nog gedeeltelijk behouden muur van het oude Steen maximaal vrij gemaakt en gerestaureerd worden (afb. 5 en 6). Dat visueel vrijmaken gebeurde middels een soort galerij onder een grotendeels glazen constructie boven het verbrede voetpad.

Enkele zeldzame kenners waren op de hoogte van het bestaan van afbeeldingen die de zestiende-eeuwse toestand van het Metselaarshuis vrij getrouw weergeven (afb. 7). De muren werden archeologisch onderzocht. Een contract uit 1526 met de deken van de 'mets' Christoffel van den Berghe waarin de ver-

Afb. 5. Een afgesloten toegang tot de kelders aan de Sint-Niklaasstraat reveleert de formidabele dikte van de muren van zo'n middeleeuws Gents Steen: hier aan de straatkant gemiddeld 1,3m op het huidige voetpadniveau (foto 2019).

Afb. 6. Gereconstrueerd venster in de Sint-Niklaasstraat met zijkolommetjes en hedendaagse invulling als getuige van het middeleeuwse Steen De Rode Deur. Bemerkt de grijze (Doornikse) kalksteen (foto 2019).

Afb. 7. De voorgevel zoals architect P.J. Goetgebuer die in 1836 weergaf, mede op basis van wat hij zelf zag en van een aquarel van J.B. De Noter (1809), met eigen interpretaties. Voor wat betreft de pinakels en het wapenschild van de nering volgde hij vermoedelijk hun bepalingen in het contract uit 1526. De dansers ontbreken, maar hij voegde er wel patroonheiligen aan toe, die enkel in veel latere documenten vermeld worden. De hoofdingang, met hier nog enkele trap, zit niet op de oorspronkelijke centrale plaats. De ondersteunende 'krullen' tussen de pinakels en het maaswerk aan de trapleuning zijn ook eigen toevoegsels (Archief Gent, Atlas Goetgebuer L85/23a). Bij Daem (1990) en Van den Bossche (1992) worden nog andere, latere 19de-eeuwse afbeeldingen met elkaar vergeleken. Die blijken allen afgeleid van Goetgebuer. Let ook op de nauwe Kromsteeg links. Vergelijk deze tekening met de huidige toestand (foto in het GT artikel over het huis De Ingel aan de Graslei).

sieringen beschreven staan (met onder meer de Moreske dansers), kwam aan het licht. Marcel Daem publiceerde er een zeer degelijke studie over in GT (1990), die heel wat meer informatie bevat dan de titel laat uitschijnen. Samen met de, op de geveltop na, vrij goed bewaarde buitenmuurresten, vormden de ‘papieren’ gegevens een stevig stramien om een historisch verantwoorde restauratie-reconstructie te plannen en uit te voeren.

Afb. 8. De Maagd van Gent, centraal onderaan, geflankeerd door de blazoen van het graafschap Vlaanderen (links) en de stad Gent (rechts) en gedomineerd (symbolisch?) door de symbolen van keizer Karel: centraal de dubbele keizerlijke en koninklijke adelaar, die hier eigenlijk niet thuishoort, en twee keer de Spaanse symbolen: de ‘Zuilen van Hercules’ en de wapenspreuk Plus Oultre (foto TDM, 2019). Voor de betekenis: zie tekst.

Bij de restauratie rond 1990 kregen de gevel en de buitentrap hun uitzicht van 1526 naar best vermogen terug. Binnenin werden onder talloze lagen behangselpapier en pleister delen van de oorspronkelijke polychromie van de muren ontdekt. De wanden van de westelijke kamer waren geheel in het zwart geschilderd. De gevelstenen werden gereconstrueerd op de voorgevel: wapenschilden en symbolen bepaald in het contract van 1526 (afb. 8). Daarvan afwijkend zijn de Maagd van Gent, werk van de Mechelse beeldhouwer René Rosseel en het schild met de dubbele adelaar, plus ook het ontbreken van het

Afb. 9. Moreskendanser en doedelzakspeler (jeugdig zelfportret?) van Walter De Buck op de binnenkoer van zijn werkplaats (uit Van Doorne, 1992).

blazen van de nering. Door Walter De Buck en medewerkers werden zes Moreske dansers in koperplaat gerealiseerd en op de heropgebouwde pinakels geplaatst (afb. 9 en 10). Aan het einde van een lange lijdensweg konden de stellingen na zeventien jaar (!) verwijderd worden. De schitterende gevel markeerde voor Gent een keerpunt in de omgang met historische huizen in Gent. In tegenstelling tot de gevel van De Ingel aan de Graslei werd dit geen fantasie.

Afb. 10. Twee dansers op hun hoge werkplek (ongedateerde foto van onbekende herkomst in DSMG). De beelden worden verondersteld te draaien met de wind, iets wat misschien niet altijd vlotjes verloopt. In 1996 al moest de brandweer de beelden naar beneden halen om er beter draaiende voetstukken met kogellagers te laten onder monteren.

Het gebouw werd gedeeltelijk eigendom van de provincie, die er in de eerste jaren een informatiewinkel voor toerisme in Oost-Vlaanderen in onder bracht. In de Sint-Niklaasstraat werd tegen de slechts fragmentair behouden originele gevel van het Steen een constructie in beton en spiegelglas geplaatst. Het vloekt niet, maar echt passen doet het al evenmin. Veel Gentenaars zijn er niet

over te spreken. Eén ding moet je toegeven: er is geen verwarring mogelijk tussen oud en nieuw. Dicht bij de hoek met de Cataloniëstraat, waar de huidige rooilijn die van de vroegere Kromsteeg volgt, is de originele grijze kalksteenwand te zien van het middeleeuwse Steen. Een venster in dit gedeelte werd naar teruggevonden sporen gereconstrueerd met decoratieve zijkolommetjes als getuige van de oudste stenen bouwfase (zie afb. 6 en 7).

Literatuur

- Daem, M. (1990). Contract van gevelversiering Metselaarshuis, 1526, in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 19 nr. 1, p. 341-355.
- De Potter, F. (zonder jaartal). *Gent van den oudsten tijd tot heden*, deel 3, p. 389-395.
- Devriese, L. (2002). Een kleine geschiedenis van de rooilijn ... of hoe het Gentse centrum (bijna) zijn middeleeuws karakter verloor. In *De Heraut*, jg. 37 nr. 2, p. 3-14.
- Everaert, G., Laleman, M.C., Raveschot, P., Van Nieuwenborg, R. (1989). Vondstmeldingen. Cataloniëstraat 1. In: *Stadsarcheologie, Bodem en monument in Gent*, jg. 13, nr. 4, p. 12-15.
- Laleman, M.C, Raveschot, P. (1991). *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De Kelders*, Brussel, Kon Academie, p. 46-47 en 62.
- Van Den Bossche, H. (1994). Het Metselaarshuis te Gent. Bericht van een omstrede restauratie. In: *Monumenten & Landschappen*, sept.-okt. nummer, p. 8-29.
- Van Doorne, G. (1977). Cataloniëstraat. Neringhuis van de Gentse metselaars. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*. Jg. 1 nr. 1, p. 10-21.
- Van Doorne, G. (1991). Het Metselaarshuis. In: *Stadsarcheologie, Bodem en monument in Gent*, jg. 15, nr. 1, p. 54-55.
- Van Doorne, G. (1992). Het Metselaarshuis in Gent. Een visuele confrontatie. In: *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 41, nr. 1, p. 19-21.